

DOI: 10.33270/05267101.10
УДК 343.985 (477)

ВУЙМА Анастасія*

доктор філософії в галузі права, доцент кафедри криміналістики та судової експертології навчально-наукового інституту Харківського національного університету внутрішніх справ

21008, вул. Сонячна, 3а, м. Вінниця, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6215-5361>

Застосування спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов'язаних з інформаційною агресією

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретико-прикладний аналіз застосування спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов'язаних з інформаційною агресією, передбачених ст. 436, 436-1, 436-2 Кримінального кодексу України. Обґрунтовано, що предмет посягання в таких провадженнях має «подвійну» природу: з одного боку, це інформаційний продукт (текст, аудіо-, відеоматеріал, креолізований контент, символіка), а з іншого – цифровий носій та комунікаційне середовище його поширення (соціальні мережі, месенджери, платформи, облікові записи, пристрої, метадані), що суттєво ускладнює доказування та потребує системного залучення спеціальних знань. Під час аналізу судових вироків визначено типові напрями використання спеціальних знань у формуванні доказів, зокрема: встановлення змістової спрямованості висловлювань (наявності закликів, виправдовування, заперечення чи глорифікації), ідентифікація забороненої символіки, доказування публічності в цифровому середовищі, зв'язок контенту з конкретним акаунтом/пристроєм, а також реконструкція повторності чи множинності інформаційних дій. Висвітлено роль судово-лінгвістичних і комплексних психолого-лінгвістичних експертиз як ключового інструменту дослідження сенсу висловленого в публічному просторі в умовах наративної та контекстуальної природи пропагандистських повідомлень, де кримінально-правове значення часто має не буквальна згадка держави-агресора, а відтворення типових пропагандистських лозунгів. акцентовано на проблемі неочевидності меж компетенції експерта й суду, коли формулювання запитань або висновків наближаються до правової кваліфікації, а також на вразливості методологічної прозорості експертних підходів у частині джерел тлумачення і відтворюваності процедур. Сформульовано практичні рекомендації щодо оптимізації взаємодії слідчого, спеціаліста та експерта, стандартизації фіксації цифрових доказів, коректного формулювання експертних завдань і зниження ймовірності призначення додаткових чи повторних експертиз у провадженнях цієї категорії.

Ключові слова: національна безпека; протидія злочинності; основи миру та безпеки; судова експертиза; огляд комп'ютерних даних; судова експертиза; інформація.

Історія статті:

Отримано: 05.01.2026

Прийнято: 03.02.2026

Опубліковано: 31.03.2026

Рекомендоване посилання:

Вуйма А. Застосування спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов'язаних з інформаційною агресією. *Наука і правоохорона*. 2026. Вип. 1 (71). С. 103–112. DOI: 10.33270/05267101.10

*Відповідальний автор

© Вуйма А., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Вступ

Розділ XX Кримінального кодексу (далі – КК) України об'єднує кримінальні правопорушення, що посягають на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок. Їх нормативна конструкція свідчить про багаторівневу природу об'єкта кримінально-правової охорони: від забезпечення інформаційної безпеки держави й захисту конституційного ладу до гарантування дотримання норм міжнародного гуманітарного права й основоположних принципів міжнародної спільноти¹. Попри формальне об'єднання в одному розділі, зазначені склади кримінальних правопорушень суттєво різняться за юридичною природою, особливостями об'єктивної сторони, суб'єктом й іншими елементами.

Найдинамічнішою, з огляду на сучасні виклики, є група злочинів, пов'язаних з інформаційним впливом, зокрема передбачені ст. 436, 436-1, 436-2 КК України. У цих нормах криміналізуються публічні заклики до агресивної війни, виготовлення та поширення матеріалів із такими закликами, публічне використання забороненої тоталітарної символіки, а також виправдовування, заперечення або визнання правомірною збройної агресії Російської Федерації проти України та глорифікація її учасників. Об'єктивна сторона більшості зазначених складів має формальний склад: злочин визнають закінченим з моменту вчинення публічної дії або виготовлення чи поширення відповідного інформаційного продукту, незалежно від настання конкретних суспільно небезпечних наслідків.

Водночас їх зміст не можна розглядати ізольовано від контексту гібридної агресії та інформаційної війни. Правники акцентують, що криміналізація виправдовування чи заперечення збройної агресії є реакцією держави на системні інформаційні впливи, спрямовані на підірив суверенітету, територіальної цілісності й інформаційної безпеки України. Отже, безпосереднім об'єктом посягання в таких випадках є не лише громадський порядок, а й інформаційна складова національної безпеки.

Особливу складність становить відмежування складу злочину, закріпленого в статті 436-2 КК України, від колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України), а також кваліфікація множинності інформаційних дій, зокрема у випадках багаторазового поширення аналогічного контенту в мережі Інтернет. Судова практика демонструє різні підходи до оцінювання таких діянь як повторності або продовжуваного злочину, що зумовлює потребу чіткого встановлення фактичних обставин і доведення вини поза розумним сумнівом.

Іншу природу має склад злочину, передбачений ст. 437 КК України, який охоплює планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Цей злочин традиційно розглядають як «лідерський», оскільки передбачає наявність суб'єкта, здатного впливати на прийняття політичних або військових рішень державного рівня. Його об'єктивна сторона поєднує як дії підготовчого характеру, так і безпосереднє ведення агресивної війни. У цьому випадку кримінально-правова оцінка неможлива без урахування міжнародно-правових критеріїв агресії.

Наявність окреслених і групи інших контекстуальних елементів істотно ускладнює доказування, оскільки потребує встановлення та доведення не лише окремих фактів, а й загального характеру ц спрямованості дій. Важливе значення у виконанні тактичних і стратегічних завдань розслідування відіграють спеціальні знання, окремі форми яких сприяють отриманню процесуальних джерел доказів.

Правозастосовна практика засвідчує, що результативним в аспекті збирання процесуальних джерел доказів у процесі розслідування окресленої групи злочинів, стає залучення фахівців у галузі комп'ютерно-технічної експертизи, телекомунікацій, лінгвістики, психології тощо. Саме ці знання надають можливість встановити авторство інформаційного продукту, ідентифікувати джерело його походження та способи поширення, з'ясувати змістове навантаження висловлювань, наявність ознак виправдовування чи заперечення агресії, прихованих смислів, маніпулятивних технік і пропагандистських наративів.

У справах щодо злочинів, передбачених ст. 436–436-2 КК України, ключового значення набуває аналіз цифрових доказів: метаданих, лог-файлів, серверної інформації, історії змін контенту, особливостей функціонування соціальних мереж і месенджерів. Встановлення способу технічного розміщення матеріалів потребує спеціальних технічних знань і належної фіксації електронної інформації з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства. Водночас змістове оцінювання інформаційних матеріалів часто неможливе без проведення судово-лінгвістичної експертизи, яка дає змогу встановити семантичну спрямованість тексту, наявність закликів, виправдовування, глорифікації або заперечення збройної агресії.

Доказування в кримінальних провадженнях щодо інформаційної агресії виходить за межі традиційного встановлення факту поширення певної інформації та передбачає комплексне дослідження її походження, форми, змісту, спрямованості та впливу. Саме тому застосування спеціальних знань стає необхідною умовою забезпечення повноти, усебічності й об'єктивності розслідування, а також гарантією дотримання балансу між потребами національної безпеки та правом особи на свободу вираження

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

поглядів. Це зумовлює актуальність наукового осмислення форм, меж й особливостей використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов'язаних з інформаційною агресією, що й становить предмет цього дослідження.

Матеріали та методи

Матеріали дослідження становили тексти судових рішень у кримінальних провадженнях щодо злочинів інформаційного характеру, передбачених ст. 436, 436-1, 436-2 КК України, у яких призначали і проводили судові експертизи. Емпіричне підґрунтя становить 99 вироків (ухвалених протягом 2021–2025 років): 11 вироків за ст. 436 КК України; 38 вироків за ст. 436-1 КК України; 40 вироків за ст. 436-2 КК України. До вибірки включено вирок судів першої інстанції та, за наявності, рішення апеляційних судів, що набрали законної сили.

Відбір судових рішень здійснювали за такими критеріями включення: 1) набрання судовим рішенням законної сили; 2) наявність у тексті рішення даних про призначення експертизи (вид, предмет, питання, висновок) та/або про використання спеціальних знань у формі залучення спеціаліста; 4) достатність опису обставин для визначення ролі спеціальних знань у доказуванні (зв'язок висновку експерта з іншими доказами, заперечення сторони захисту, оцінка допустимості тощо).

Дослідження проведено з використанням поєднання якісних і кількісних методів аналізу судової практики. Базовим методом був контент-аналіз текстів судових рішень із подальшим кодуванням змінних, що характеризують залучення спеціальних знань та їх процесуальну «вагу» в доказуванні. Для забезпечення порівнюваності результатів застосовано уніфіковану схему кодування, у межах якої для кожного рішення фіксували такі блоки показників. Для узагальнення практики застосовано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження, зокрема аналізу й синтезу, порівняльно-правовий, метод прогнозування тощо. Застосування окреслених методів дало змогу з'ясувати: особливості визначальних видів судових експертиз; типовий набір доказів у кримінальних провадженнях; характер процесуальних спорів щодо допустимості; роль експертного висновку в доказуванні об'єктивної сторони та суб'єктивної сторони. Кількісні узагальнення (частоти призначення певних видів експертиз, повторювані типи запитань і заперечень) використовували як інструмент опису тенденцій, натомість якісний аналіз мотивувальних частин вироків – для пояснення логіки судової оцінки доказів і меж залучення спеціальних знань.

Результати й обговорення

В умовах інформаційного суспільства дедалі частіше різноманітні загрози національній безпеці

можуть виявлятися не через фізичне насильство, а через мовленнєві та медійні практики, здатні радикально впливати на масову свідомість, легітимність державних інституцій та стійкість суспільства до зовнішнього тиску. Поширення таких ідей, наративів, символів і закликів у цифровому середовищі перетворюється на інструмент, який може діяти швидше й масштабніше за «традиційні» способи злочинної поведінки. Саме тому в сучасній кримінально-правовій реальності словесні вияви, публічні висловлювання, інформаційні продукти, комунікаційні кампанії – нерідко становлять не меншу, а інколи й вищу загрозу, ніж діяння, спрямовані безпосередньо на матеріальні об'єкти. Для України ця проблематика набула особливої гостроти в контексті гібридної агресії, у межах якої інформаційний компонент є не допоміжним, а системним елементом воєнно-політичної стратегії супротивника. Практика останніх років демонструє, що інформаційну агресію реалізують через комплекс взаємопов'язаних впливів: від масового продукування пропагандистських матеріалів і маніпулятивних повідомлень до координованих інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на дискредитацію держави, виправдовування агресії, розмивання меж між правдою й дезінформацією, формування лояльності до окупаційних структур і стимулювання колабораційної поведінки. Цифрова екосистема (соціальні мережі, месенджери, відеоплатформи, анонімні канали) створює умови для швидкого тиражування контенту, його багаторазового репосту, фрагментації та «перепакування», що ускладнює встановлення першоджерела, авторства та реального масштабу поширення (Khodanovych, & Koloniuk, 2024; Hora, I.V., Kolesnyk, 2024).

У кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з інформаційною агресією (насамперед у площині ст. 436, 436-1, 436-2 КК України), центральне місце посідає не лише факт наявності певного повідомлення, а його зміст, спрямованість, комунікативна мета, контекст і спосіб поширення. Водночас «смісл» у таких справах не є суто інтуїтивною категорією. Він потребує професійної реконструкції: які значення актуалізуються, як працює натяк і підтекст, чи міститься заклики або виправдовування (Zahnitko, 2024), де проходить межа між оцінним судженням і пропагандистським впливом, чи є глорифікація, чи відтворюється наратив, який заперечує агресію або подає її як внутрішній конфлікт. Саме тому спеціальні знання перетворюються на затребуваний ресурс, реалізація якого дає змогу отримати процесуальні джерела доказів. Отже, вони забезпечують переклад складних інформаційних явищ на мову перевірюваних фактичних даних і висновків, що засвідчують наявність окремих обставин, що підлягають доказуванню. У цьому аспекті важливе значення також відіграють криміналістичні знання (Chornous, & Dulskyi, 2023).

Важливо, що висновки експертів важливі не лише як процесуальне джерело доказів, а й як інструмент встановлення ознак складу кримінального правопорушення, уточнення слідчих версій, моделювання механізму інформаційного впливу, подолання протидії та оцінки достовірності цифрових даних. У цьому сенсі спеціальні знання можна визначити як «вимірювач» змісту і «гарант» коректності інтерпретації, що актуально передусім там, де об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення має формальний характер і злочин вважають закінченим з моменту публічного поширення або виготовлення відповідних матеріалів.

Здійснений аналіз судової практики за ст. 436 КК України засвідчує, що ключову роль у доказуванні наявності складу цього кримінального правопорушення відіграють судові експертизи, насамперед лінгвістичні та комплексні психолого-лінгвістичні дослідження.

Специфіка злочину, передбаченого ст. 436 КК України, полягає в тому, що його предметом є інформаційний продукт – висловлювання, відеозвернення, текстові чи аудіовізуальні матеріали. Останніми роками в кримінальних провадженнях щодо посягань на інформаційну безпеку держави дедалі частіше предметом семантичного аналізу є електронні тексти, які поєднують ознаки усного, письмового та полікодового мовлення (Koloniuk, 2025, р. 70). Саме тому без спеціальних знань у сфері мовознавства та психології комунікації встановлення наявності заклику, його спрямованості, публічності та спонукального характеру є ускладненим.

Практичне значення судово-лінгвістичних досліджень полягає у встановленні семантичної спрямованості тексту, комунікативної інтенції автора, наявності вербальних маркерів виправдовування або заперечення/визнання правомірною агресії, закликів до агресивної війни чи іншого різновиду протиправної активності, а також у розкритті ролі окремих компонентів повідомлення (лексем, метафор, стилістичних конструкцій, цитувань, алюзій) у формуванні загального смислу (Sokolova-Vysochyna, 2018; Serhieieva, 2025). У межах таких досліджень у фокусі опиняються як прямі формулювання, так і побічні, імпліцитні способи донесення змісту, зокрема через евфемізми, «обхідні» номінації, іронію або псевдонаукові обґрунтування (Cherniak, 2022). З огляду на те, що інформаційна агресія часто спирається на маніпуляцію межами інтерпретації, експертний аналіз має враховувати не лише словникові значення, а й контекст, у якому слова набувають конкретного політичного чи пропагандистського функціоналу.

Зауважимо, що в більшості проаналізованих нами проваджень призначали лінгвістичні експертизи, спрямовані на аналіз змісту висловлювань, а у випадках дослідження відеозвернень або усної комунікації – комплексні психолого-лінгвістичні

експертизи, які дають змогу оцінити не лише семантичне наповнення тексту, а й комунікативну спрямованість, мотиваційні характеристики та психологічні ознаки мовленнєвої діяльності особи.

У межах лінгвістичних експертиз у провадженнях за ст. 436 КК України вирішують переважно такі питання: чи містяться у висловлюваннях ознаки заклику; чи мають такі заклики характер спонукання до агресивної війни або розв'язування воєнного конфлікту; чи є висловлювання публічними за своїм змістом і комунікативною спрямованістю; чи можна встановити конкретний об'єкт і спрямованість заклику.

Важливим є розмежування між оцінками судженнями, пропагандистськими наративами та власне закликами до вчинення певних дій. Експертне дослідження спрямоване на виявлення лексико-семантичних маркерів спонукання (імперативні конструкції, закличні формули, пряме звернення до потенційних виконавців), а також на встановлення їхнього змістового зв'язку з агресивною війною чи воєнним конфліктом. Своєю чергою комплексні психолого-лінгвістичні експертизи додатково охоплюють аналіз комунікативної поведінки особи. У таких випадках досліджують ознаки ініціативності та цілеспрямованості мовлення, наявності або відсутності стороннього впливу, емоційний фон, узгодженість мотивації з висловлюваною позицією. Встановлення того, що висловлювання є результатом самостійної, усвідомленої та послідовної комунікативної діяльності, має значення для підтвердження прямого умислу та впливає на оцінку ступеня суспільної небезпечності діяння.

Слід зауважити, що одним із ключових питань, що постають у практиці застосування ст. 436 КК України, є відмежування цього складу від суміжних кримінально-правових норм, зокрема ст. 110 КК України. Для притягнення до відповідальності за останньою необхідним є встановлення спеціальної мети зміни меж території або державного кордону України. У низці випадків експертні дослідження засвідчують неможливість однозначно встановити, що заклик спрямований саме на зміну меж території України, якщо у висловлюваннях немає конкретних територіальних маркерів або чіткої вербалізації об'єкта посягання. Така лінгвістична невизначеність створює підстави для сумнівів у доведеності спеціальної мети, що, відповідно до конституційного принципу презумпції невинуватості, тлумачать на користь особи. У цьому контексті експертний висновок виконує функцію межі допустимої кримінально-правової інтерпретації.

Водночас експертні дослідження у справах про пропаганду війни породжують низку проблемних аспектів. Є ризик «заміни» висновком експерта правової кваліфікації, тобто винесення на вирішення експерта власне правового питання. Формулювання на кшталт «містяться заклики до агресивної війни» за своєю суттю наближаються

до юридичних категорій, натомість експерт повинен обмежуватися мовно-семантичним аналізом, не виходячи за межі спеціальних знань. Відсутність чіткої стандартизації питань до експерта може призводити до розширеного тлумачення компетенції експертного дослідження.

Постають складнощі у встановленні публічності заклику в цифровому середовищі. Публічність як обов'язкова ознака складу злочину за ст. 436 КК України пов'язана з адресуванням висловлювання невизначеному колу осіб або з його доступністю для такого кола. У випадках використання соціальних мереж чи месенджерів питання публічності часто потребує комплексної оцінки – поєднання експертного аналізу змісту з процесуальними доказами факту поширення матеріалу. Учені визначають найбільш релевантним інструментом виявлення соціальних кібератак (анонімних маніпулятивних впливів на користувачів соціальних мереж, спрямованих на провокування хаосу, панічних настроїв і масових заворушень) саме експертний підхід (Kompantseva, 2020, р. 119; Lytvynenko, & Stromylo, 2024; Hudzenko, Borozentseva, & Aleksandruk, 2025).

Також проблемним є питання оцінювання емоційної складової висловлювання. Сторона захисту нерідко посиляється на ситуативність, емоційний стан або провокаційні обставини. Комплексні експертизи можуть встановлювати відсутність ознак емоційного зриву чи стороннього впливу, що своєю чергою впливає на висновки суду щодо наявності прямого умислу та ступеня суспільної небезпечності.

Крім цього, увагу привертає вплив експертних висновків на призначення покарання. Хоча формально експертиза спрямована на встановлення об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину, її результати можуть бути використані судом під час оцінки індивідуального ступеня суспільної небезпечності особи. Встановлення ініціативності, цілеспрямованості й усвідомленості комунікативної діяльності посилює висновок про високий рівень небезпеки діяння, що може обґрунтовувати призначення більш суворого покарання.

Отже, аналіз судової практики застосування ст. 436 КК України дає підстави для висновку про визначальну роль лінгвістичних і комплексних психолого-лінгвістичних експертиз у доказуванні складу цього кримінального правопорушення¹.

¹ Вирок Полтавського апеляційного суду від 8 верес. 2025 р. Справа № 554/5069/22. Провадження № 11-кп/814/335/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130081834>; Вирок Томашпільського районного суду Вінницької області від 5 лип. 2023 р. Справа № 146/556/23. Кримінальне провадження № 22023020000000038. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117612653>; Вирок Броварського міськ-районного суду Київської області від 8 жовт. 2021 р. Справа № 361/8267/21. Провадження № 1-кп/361/940/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100216253>;

Водночас ефективність і коректність їх використання залежать від чіткості постановки питань, дотримання меж спеціальних знань і належної судової оцінки висновків експертів. Удосконалення методології таких досліджень і розроблення уніфікованих підходів до їх призначення та оцінки сприятиме підвищенню правової визначеності й забезпеченню балансу між захистом національної безпеки та дотриманням фундаментальних прав людини (Pohoretskyi, 2025).

У провадженнях, пов'язаних із виготовленням, поширенням символіки та пропагандою тоталітарних режимів (ст. 436-1 КК України, з огляду на примітку 1 щодо визначення забороненої символіки), кількість призначених судових експертиз є значно більшою, порівняно зі справами за ст. 436 КК України.

Зазначене зумовлено тим, що для кваліфікації діяння за ст. 436-1 КК України необхідним є встановлення належності конкретного зображення, знака, гасла або атрибутуки до переліку забороненої символіки, визначеної законом, а також з'ясування контексту її використання. У цих справах частіше призначають мистецтвознавчі, історико-культурні, семантичні та комплексні лінгвістичні експертизи з метою ідентифікації символів, встановлення їх змістового навантаження та пропагандистського характеру. Натомість у справах за ст. 436 КК України, що передбачає відповідальність за публічні заклики до агресивної війни або розв'язування воєнного конфлікту, основну увагу зосереджують на змісті висловлювань, їх спонукальному характері та публічності. У таких провадженнях переважають лінгвістичні або психолого-лінгвістичні експертизи, а кількість різновидів спеціальних досліджень є меншою.

Нормативною основою криміналізації відповідних діянь за ч. 1, 2 ст. 436-1 КК України, яка передбачає відповідальність за виготовлення, поширення та публічне використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, предметом дослідження була передусім наявність у конкретних зображеннях, відеозаписах або текстових матеріалах ознак символіки комуністичного тоталітарного режиму.

Для встановлення цієї обставини найчастіше призначали судові мистецтвознавчі експертизи. Саме вони відповідали на питання, чи містять надані на дослідження об'єкти зображення серпа і молота, п'ятикутної зірки, державного герба чи прапора СРСР, зображення керівних діячів комуністичної партії у відповідному символічному контексті тощо, а також чи підпадають такі елементи під визначення символіки в розумінні

Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 2 трав. 2023 р. Справа № 303/2434/23. Провадження № 1-кп/303/200/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110583453>

Закону № 317-VIII. Висновки мистецтвознавчих експертиз ставали визначальними доказами для встановлення об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України, оскільки без підтвердження належності зображень до забороненої символіки кваліфікація діяння за цією нормою є неможливою.

У низці проваджень поряд із мистецтвознавчими дослідженнями призначали лінгвістичні експертизи, передусім тоді, коли публікації містили текстові гасла, ідеологічні твердження, оцінки історичних подій або політичні заклики. У таких випадках експерти аналізували зміст текстів разом із зображеннями, з'ясовуючи, чи мають вони на меті поширення або популяризацію комуністичної ідеології. Водночас практика демонструє певну проблемність визначення меж спеціальних знань: лінгвістична експертиза інколи фактично встановлювала наявність символіки, що традиційно належить до предмета мистецтвознавчого дослідження, або стосувалася питань правової оцінки, які відповідно до ст. 94 КПК України має вирішувати виключно суд. Це актуалізує питання чіткого формулювання запитань до експерта й недопущення підміни судового розсуду експертним висновком.

Водночас значна частина досліджених проваджень стосувалася поширення забороненої символіки в соціальних мережах й інших онлайн-ресурсах. У справах цієї категорії окремого значення набувають спеціальні знання, пов'язані із цифровою природою комунікації. Інтернет-дискурс має «гібридні» риси: формально він часто існує в письмовій оболонці, але функціонує за логікою усного спілкування – з високою спонтанністю, скороченнями, порушенням норм, використанням мемів, емодзі, монтажних прийомів, фрагментуванням і цитуванням. Крім того, значна частина сучасного контенту є мультимодальною: смисл формується не лише словами, а поєднанням тексту, зображення, аудіо, відео, графіки, музичного супроводу та монтажу. Тому для повноцінної оцінки «інформаційного продукту» потрібне поєднання лінгвістичних підходів із компетенціями цифрової криміналістики: аналіз метаданих, встановлення джерела завантаження, часу публікації, маршруту поширення, ідентифікація акаунтів, виявлення ознак координованої неавтентичної поведінки, фіксація контенту так, щоб забезпечити його незмінність і перевірюваність у суді (Нора, 2021). Тобто комп'ютерно-технічні й телекомунікаційні знання стають не «технічним додатком», а основою для доказування публічності, повторності, масштабів поширення, а інколи й для встановлення причетності конкретної особи до створення або адміністрування інформаційного ресурсу.

Отже, істотного значення набуває судова комп'ютерно-технічна експертиза. Її призначали з метою дослідження мобільних телефонів,

комп'ютерів, системних блоків, SIM-карт і носіїв інформації, вилучених під час обшуків відповідно до вимог ст. 234–236 КПК України. У межах таких експертиз встановлювали дані про наявність встановлених застосунків, історію браузерів, логіни та паролі, прив'язку акаунтів до конкретних номерів телефонів, листування в месенджерах, а також відсутність або наявність програм для підміни IP-адреси.

Комп'ютерно-технічні експертизи виконували допоміжну, але структурно необхідну функцію: вони підтверджували зв'язок між конкретним пристроєм й обліковим записом у соціальній мережі, а отже, між обвинуваченим і поширеним контентом. У такий спосіб забезпечують доказування відомостей про суб'єкта та спосіб учинення кримінального правопорушення. Навіть у випадках, коли застосунок відповідної соціальної мережі не був встановлений у пам'яті телефону, під час експертного дослідження вивчали історію браузерів, збережені логіни або інші цифрові сліди, що свідчили про доступ до акаунта через вебінтерфейс. Це свідчить про комплексний підхід до оцінювання цифрової активності особи.

Значущим є те, що комп'ютерно-технічні експертизи призначали й у тих кримінальних провадженнях, які завершувалися затвердженням угоди про визнання винуватості відповідно до ст. 468–475 КПК України. Попри спрощений характер судового розгляду у більшості кримінальних проваджень, досудове розслідування забезпечувало повноцінний підхід до збирання доказів, а витрати на проведення експертиз відповідно до ст. 124 КПК України покладали на засуджених. Тож навіть за наявності визнання вини органи досудового розслідування прагнуть формувати належну доказову базу.

Типова структура доказування у справах за ст. 436-1 КК України, яка простежується в досліджених вироках¹, охоплює: фіксацію публічного контенту шляхом складання протоколів огляду вебсторінок; ідентифікацію конкретних зображень або відеозаписів; проведення мистецтвознавчої або лінгвістичної експертизи для встановлення

¹ Вирок Довгинцівського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 29 серп. 2024 р. Справа № 211/4052/24. Провадження № 1-кп/211/524/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121288105>; Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 21 трав. 2024 р. Справа № 607/9518/24. Провадження № 1-кп/607/1454/2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119164803>; Вирок Київського районного суду м. Одеси від 26 квіт. 2024 р. Справа № 947/28255/20. Провадження № 1-кп/947/501/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118675801>; Вирок Шевченківського районного суду м. Львова від 31 серп. 2022 р. Справа № 466/6383/22. Провадження № 1-кп/466/718/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106098182>

належності об'єктів до забороненої символіки; вилучення техніки та призначення комп'ютерно-технічної експертизи; оцінку зібраних доказів судом відповідно до ст. 94 КПК України. Саме сукупність змістової (ідентифікація символіки) і технічної (встановлення цифрового зв'язку) складових забезпечує доведення об'єктивної та суб'єктивної сторін складу злочину.

Проблемними аспектами залишаються питання чіткості формулювання експертних запитань, розмежування компетенції експерта й суду, а також прозорості та доступності методик дослідження. У низці випадків сторона захисту ставила під сумнів допустимість або повноту експертних висновків, однак суди керувалися презумпцією належності та допустимості доказів за відсутності істотних порушень процесуального порядку їх отримання. Питання застосування винятків, передбачених законодавством (наприклад, щодо творів мистецтва або історичних матеріалів), здебільшого не отримували розгорнутого аналізу, якщо відповідні аргументи не підкріплювали альтернативними експертними висновками.

Отже, судова практика застосування ст. 436-1 КК України демонструє поширеність фактів застосування різноманітних форм спеціальних знань у доказуванні. Серед найпоширеніших слід виокремити мистецтвознавчі та комп'ютерно-технічні експертизи. Ефективність притягнення до кримінальної відповідальності за цією нормою безпосередньо залежить від належної організації експертного дослідження, дотримання процесуальних гарантій, передбачених КПК України, і збалансованої судової оцінки доказів з огляду на принципи змагальності й верховенства права.

У справах за ст. 436-2 КК України, де слід встановити «виправдовування», «заперечення» або «глюорифікацію», правосуддя керується саме лінгвістикою як засобом доказування, «що саме сказано» і «який зміст має». Важливо, що аналіз не зводиться до буквальної згадки РФ. Експерти працюють через наратив і контекст. Тобто «заперечення агресії» виводять з рамок типу «громадянська війна», «штучний конфлікт», «нема війни росіян з українцями», «договірняк», «винні США/НАТО», «українська влада фашистська/нацистська» тощо. Це важливо: навіть якщо текст формально «про мир» або «про корупцію», експерт може прочитати його як частину пропагандистського дискурсу, що заперечує агресію.

Важливо, що «наміри автора» судовий експерт і суд не вважають вирішальними. Проаналізовані вирок засвідчують, що людина поширила матеріал, який за змістом має ознаки виправдовування або заперечення, то її пояснення «я не це мав/мала на увазі» слабо

працюють, адже лінгвіст досліджує текст, а не психологію¹.

У цих справах експертиза часто виходить за межі власне лінгвістики в бік ширших смислових висновків. У проаналізованих вирок експерт не просто стверджує про наявність факту заперечення агресії, а ще вказує про «публічний заклик до зміни влади, у тому числі насильно». Це вже межує з іншими складами кримінальних правопорушень, але суд це не відсікає і не проблематизує. Він керується тим, що експертні формулювання інколи стають ширшими за предмет обвинувачення, а суд їх усе одно приймає як «частину загальної картини».

Стосовно методології судових експертиз: у деяких випадках джерела й інструменти тлумачення можуть бути «неідеальні», але суди не зважають на це у зв'язку з об'єктивними обставинами. В одному з вироків зазначено, що експерти можуть звертатися навіть до Вікіпедії, бо словники «не встигають». З погляду відтвореності методики це слабе місце, але суд його не вважає критичним. Тобто вимоги наукової обґрунтованості в практиці часто нижчі, аніж бар'єр вимог щодо доречності оцінки змісту.

Водночас практика засвідчує типову проблему: ініціатори експертних досліджень нерідко змішують предмет і межі компетенції різних спеціальностей, формулюючи запитання так, що вони або виходять у площину правової оцінки, або підміняють психологічні питання суто семантичними, чи навпаки. Це створює ризики для допустимості та переконливості експертного висновку. Тому в кримінальних провадженнях щодо інформаційної агресії вкрай важливою є коректне формулювання завдань: вони повинні бути однозначними, не містити правових висновків, чітко співвідноситися з обставинами, що підлягають доказуванню, і враховувати специфіку носія (текст, аудіо, відео, «креолізований» контент, цифровий канал поширення) (Піддубна та ін., 2023). Саме належне процесуальне «налаштування» використання спеціальних знань дає змогу отримати результат, придатний для доказування поза розумним сумнівом.

Отже, збільшення кількості й підвищення складності злочинів, пов'язаних із інформаційною агресією, об'єктивно посилює роль спеціальних знань у кримінальному провадженні. Вони потрібні не епізодично, а на всіх ключових етапах: від фіксації та збереження цифрових слідів до інтерпретації змісту, встановлення спрямованості інформаційних матеріалів, доведення публічності й ідентифікації причетних осіб. Саме тому подальший розвиток методичних підходів має бути зорієнтований на адаптацію експертних

¹ Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 11 черв. 2025 р. Справа № 753/16859/23. Провадження № 1-кп/753/721/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128040053>

практик до мультимодального інтернет-середовища, удосконалення алгоритмів психолого-лінгвістичного аналізу пропагандистських повідомлень, а також на технологічно коректні стандарти роботи із цифровими даними (Pohoretskyi, 2025, які забезпечуватимуть їх автентичність, цілісність і процесуальну допустимість у справах цієї категорії.

Висновки

Судова практика підтверджує: без спеціальних знань доказування у справах про інформаційну агресію є неповним і вразливим. Лінгвістичні (і комплексні психолого-лінгвістичні) експертизи фактично стають головним інструментом реконструкції смислу, який у цифровому середовищі часто формується через підтекст, алюзії, евфемізми, контекстну інтерпретацію та пропагандистські наративи.

Для кваліфікації за ст. 436-2 КК України вирішальною є не наявність прямої згадки РФ, а відтворення типових наративних конструкцій заперечення/виправдовування агресії (про «внутрішній конфлікт», «громадянську війну», «договірник», «винні США/НАТО», «фашистську владу» тощо). Це означає, що доказування залежить передусім від контекстуального аналізу, а не від буквального прочитання тексту.

У більшості випадків пояснення обвинувачених не мають вирішального значення для суду, якщо поширений матеріал за результатом експертного аналізу містить ознаки заперечення/виправдовування/глорифікації. Практика фактично підкріплює підхід, за якого кримінально-правове значення має зміст поширеного матеріалу та факт його доведення до невизначеного кола осіб, а не суб'єктивні «післяпояснення» про мотиви репосту.

Публічність у цифровому середовищі потребує доказування не лише «змістом», а й технічною стороною поширення. Тому комп'ютерно-технічні й телекомунікаційні знання є структурно необхідними: вони пов'язують контент із конкретним пристроєм/акаунтом, фіксують час і спосіб публікації, підтверджують доступність невизна-

ченому колу осіб, допомагають встановити повторність або інші форми множинності.

У справах за ст. 436-1 КК України спеціальні знання мають іншу «вісь»: критичною є ідентифікація предмета злочину (належність символіки до забороненої), що обумовлює активне використання мистецтвознавчих/історико-культурних експертиз. Лінгвістичні дослідження відіграють допоміжну роль тоді, коли символіка поєднана з гаслами, текстами чи мультимодальним контентом.

Типовою проблемою практики залишається розмитість меж компетенції експерта й суду. Формулювання питань і висновків інколи наближаються до правової кваліфікації, що створює ризик підміни судового розсуду експертним. Це потребує уніфікації підходів до постановки питань: експерт має описувати мовні/семантичні ознаки й комунікативну спрямованість, а юридичне «що це означає за КК» має залишатися за судом.

Вразливим місцем є методологічна прозорість експертиз. Практика засвідчує, що суди часто не вважають критичним використання допоміжних джерел тлумачення (включно з відкритими ресурсами) або загальний опис методик, якщо сторона захисту не доводить істотного порушення прав чи неспроможності висновку. Водночас для стандарту доказування «поза розумним сумнівом» бажаними є відтворювані, стандартизовані та зрозумілі методики.

Узагальнено, що спеціальні знання в провадженні щодо інформаційної агресії виконують подвійну функцію: 1) забезпечують процесуальну «технічну» достовірність цифрових доказів (автентичність, цілісність, зв'язок із суб'єктом); 2) забезпечують змістову реконструкцію смислу (спрямованість, наратив, комунікативна мета).

Подальший розвиток практики має бути спрямований на три аспекти: стандарти фіксації цифрових даних (щоб мінімізувати спори про допустимість), уніфікування питань до експертів і меж компетенції, а також адаптацію експертних методик до наративної та мультимодальної природи пропаганди. Це підвищить передбачуваність правозастосування та допоможе утримати баланс між захистом національної безпеки і свободою вираження поглядів.

References

- [1] Cherniak, A.M. (2023). Core Competency in Research of Texts Calling For Undermining the Constitutional Order, Territorial Integrity and Sovereignty of Ukraine. *Herald of Criminal Justice*, 3-4, 101-111. DOI: 10.17721/2413-5372.2022.3-4/101-111
- [2] Chornous, Yu.M., & Dul'skyi, O.L. (2025). Features of forensic support for the collection of evidence by the parties to criminal proceedings in adversarial criminal proceedings. *South Ukrainian Law Journal*, 2, 51-58. DOI: 10.32850/sulj.2025.2.9
- [3] Hora, I.V. (2021). Use of Special Knowledge in the Field of Forensic Computer-Technical Expert Examination in the Pre-Trial Investigation of Crimes against the Foundations of National Security. *Information Security of the Person, Society and State*, 1-3(31-33), 111-124. Retrieved from <https://journals.urau.ua/isps/article/view/260272>
- [4] Hora, I.V., & Kolesnyk, V.A. (2024). Current issues of forensic support of investigation of crimes against information security of the state. *Criminalistics and Forensics*, 69, 20-34. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.02

- [5] Hudzenko, O.G., Borozentseva, T.B., & Aleksandruk, A.I. (2025). Mechanisms for implementing manipulative strategies in the media space: linguistic-psychological dimension. *Academic studies. Series "Humanities"*, 4, 96-104. DOI: 10.52726/as.humanities/2025.4.13
- [6] Khodanovych, V.O., & Koloniuk, V.V. (2024). Current possibilities of certain types of forensic examinations in combating crimes against the information security of Ukraine. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law"*, 85(4), 154-161. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.4.22
- [7] Koloniuk, V.V. (2025). Modern possibilities of using forensic expertise in pre-trial investigation of crimes against the information security of Ukraine. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series "Jurisprudence"*, 74, 68-72. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.74.13
- [8] Kompantseva, L.F. (2020). Linguistic examination of social networks under conditions of hybrid challenges to Ukraine's national security. *Current Issues of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice*, 40, 119-139. DOI: 10.17721/APULTP.2020.40.119-139
- [9] Lytvynenko, E.S., & Stromylo, A.P. (2024). Identification of signs of the use of manipulative technologies in the speech activity of the persons under examination in forensic psychological and linguistic examinations in criminal proceedings for crimes against the foundations of national security. *Criminalistics and Forensics*, 69, 679-689. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.28
- [10] Piddubna, N., Pereiaslov, V., & Tkach, O. (2023). Linguistic Examination of Creolised Texts During The Russian-Ukrainian War. *Odessa National University Herald. Series "Philology"*, 28, 1(27), 48-58. DOI: 10.18524/2307-8332.2023.1(27).297879
- [11] Pohoretskyi, M.A. (2025). Digital technologies and evidence in the investigation of crimes against the fundamentals of national security of Ukraine: Procedural problems and European standards. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3(5), 239-255. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.05.3.37
- [12] Pohoretskyi, M.M. (2025). Crime Provocation in the Criminal Procedure of Ukraine: International Legal Standards, ECHR Practice and Human Rights Guarantees. *Herald of Criminal Justice*, 3-4, 131-147. DOI: 10.59835/2413-5372.2025.3-4/131-147
- [13] Serhieieva, D.B. (2025). Use of special knowledge in the investigation of war crimes and crimes against humanity: Procedural aspects, expert interaction, and digital criminalistics. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3(6), 234-247. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.3.36
- [14] Sokolova-Vysochyna, Ya.A. (2018). Commissioning of Linguistic Expert Evidence of Speaking Style on Investigation of Crimes against. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2, 356-359. Retrieved from https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/2_2018.pdf
- [15] Zahnitko, A.P. (2024). Semantic and textual examination of modern propaganda texts: Recent approaches. *Criminalistics and Forensics*, 69, 298-305. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.28

Список використаних джерел

- [1] Черняк А. М. Використання спеціальних знань при дослідженні текстів із закликами до підриву конституційного ладу, порушення територіальної цілісності і недоторканості України. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3–4. С. 101–111. DOI: 10.17721/2413-5372.2022.3-4/101
- [2] Черноус Ю. М., Дульський О. Л. Особливості криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження у змагальному кримінальному процесі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2025. Вип. 2. С. 51–58. DOI: 10.32850/sulj.2025.2.9
- [3] Гора І. В. Використання спеціальних знань в галузі судової комп'ютерно-технічної експертизи в досудовому розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2021. № 1–3 (31–33). С. 111–124. URL: <https://journals.urau.ua/ispss/article/view/260272>
- [4] Гора І. В., Колесник В. А. Актуальні питання криміналістичного забезпечення досудового розслідування злочинів проти інформаційної безпеки держави. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. Вип. 69. С. 20–34. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.02
- [5] Гудзенко О. Г., Борозенцева Т. В., Александрук А. І. Механізми реалізації маніпулятивних стратегій у медіапросторі: лінгвопсихологічний вимір. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2025. № 4. С. 96–104. DOI: 10.52726/as.humanities/2025.4.13
- [6] Ходанович В. О., Колонюк В. В. Сучасні можливості окремих видів судових експертиз у протидії злочинам проти інформаційної безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 85. Ч. 4. С. 154–161. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.4.22
- [7] Колонюк В. В. Сучасні можливості використання судових експертиз при досудовому розслідуванні злочинів проти інформаційної безпеки України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2025 № 74. С. 68–72. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.74.13
- [8] Компанцева Л. Ф. Лінгвістична експертиза соціальних мереж в умовах гібридних викликів національній безпеці України. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2020. № 40. С. 119–139. DOI: 10.17721/APULTP.2020.40.119-139

- [9] Литвиненко Е. С., Стромило А. П. Визначення ознак використання маніпулятивних технологій у мовленнєвій діяльності під експертних осіб у судових психолого-лінгвістичних експертизах у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти основ національної безпеки. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. Вип. 69. С. 679–689. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.28
- [10] Піддубна Н., Переяслов В., Ткач О. Лінгвістична експертиза креолізованих текстів у період російсько-української війни. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Філологія»*. 2023. Т. 28. № 1 (27). С. 48–58. DOI: 10.18524/2307-8332.2023.1(27).297879
- [11] Погорецький М. А. Цифрові технології та докази у розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України: процесуальні проблеми та європейські стандарти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 3. № 5. С. 239–255. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.05.3.37
- [12] Pohoretskyi M. M. Crime Provocation in the Criminal Procedure of Ukraine: International Legal Standards, ECHR Practice and Human Rights Guarantees. *Herald of Criminal Justice*. 2025. № 3–4. С. 131–147. DOI: 10.59835/2413-5372.2025.3-4/131-147
- [13] Сергеева Д. Б. Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів і злочинів проти людяності: процесуальні аспекти, експертна взаємодія та цифрова криміналістика. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 3. № 6. С. 234–247. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.3.36
- [14] Соколова-Височина Я. А. Призначення лінгвістичної експертизи мовлення під час розслідування злочинів проти основ національної безпеки України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 356–359. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/2_2018.pdf
- [15] Загнітко А. П. Семантико-текстуальна експертиза сучасних пропагандистських текстів: новітні підходи. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. Вип. 69. С. 298–305. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.28

VUIMA Anastasiia

Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor of the Department of Criministics and Forensic Science of Educational and Research Institute of the Kharkiv National University of Internal Affairs

21008, 3a Soniachna St., Vinnytsia, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6215-5361>

Application of Special Knowledge in the Investigation of Crimes Related to Information Aggression

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical and applied analysis of the application of special knowledge in the investigation of crimes related to information aggression, as provided for in Articles 436, 436-1, and 436-2 of the Criminal Code of Ukraine. It is substantiated that the subject of infringement in such proceedings has a «dual» nature: on the one hand, it is an information product (text, audio, video material, creolized content, symbols), and on the other hand, a digital medium and the communication environment of its distribution (social networks, messengers, platforms, accounts, devices, metadata), which significantly complicates proof and requires systematic involvement of special knowledge. During the analysis of court verdicts, typical directions of using special knowledge in the formation of evidence were identified, in particular: establishing the content orientation of statements (the presence of appeals, justifications, denials, or glorifications), identifying prohibited symbols, proving publicity in the digital environment, establishing the connection of content with a specific account/device, and reconstructing the repetition or multiplicity of information actions. The role of forensic- linguistic and complex psycholinguistic examinations as a key tool for studying the meaning of what is expressed in the public space, in the context of the narrative and contextual nature of propaganda messages, where the criminal- legal significance is often not the literal mention of the aggressor state but the reproduction of typical propaganda slogans, is highlighted. The problem of the lack of clarity of the boundaries of the competence of the expert and the court, when the formulation of questions or conclusions approaches legal qualification, as well as the vulnerability of the methodological transparency of expert approaches in terms of sources of interpretation and reproducibility of procedures, is emphasized. Practical recommendations are formulated to optimise the interaction of the investigator, specialist, and expert, standardise the recording of digital evidence, formulate expert tasks correctly, and reduce the likelihood of ordering additional or repeated examinations in proceedings of this category.

Keywords: national security; combating crime; foundations of peace and security; forensic examination; review of computer data; forensic examination; information.